

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/ Issue 21 (Haziran/ June 2025), s. 26-41
Geliş Tarihi-Received: 09.05.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 29.06.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.15723006

Ardahan Manilerinde Sembolik Değer Taşıyan Hayvanlar: Kültürel Kodlar ve Mitolojik Anlamlar

Symbolic Animals in Ardahan Folk Verses: Cultural Codes and Mythological Meanings

Elvan SALTAŞ KORKMAZ*

Öz

Hayvan sembolizmi, insan ile doğa arasındaki derin ilişkinin kültürel ve estetik bir yansımasıdır. Türk halk kültüründe hayvan motifleri, mitolojik ve toplumsal bağlamda önemli semboller olarak işlev görür. Bu çalışma, Ardahan manilerinde yer alan hayvan figürlerini inceleyerek bu motiflerin halk edebiyatındaki anlam dünyasını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Manilerde at, kurt, koyun, koç, keçi, balık, yılan, leylek, keklik, bülbül, kartal ve kedi gibi çeşitli hayvanlar sembolik anlamlar taşımaktadır. At, kahramanlık ve sadakati; kurt, cesaret ve bağımsızlığı; koyun, bereket ve refahı; koç, güç ve kurbanlığı; keçi, özgürlük ve dayanıklılığı; balık, yaşam döngüsü ve bereketi; yılan, dönüşüm ve düşmanlığı; leylek, göç ve değişimi; kara leylek, talihsizliği; keklik, zarafet ve özlemi; bülbül, sevgi ve sadakati; kartal, kahramanlık ve ilahi bağlantıyı; kedi ise mistik korkular ile doğaüstü inanışları simgeler. Ardahan'ın coğrafi yapısı ve kültürel dokusu, hayvancılığa dayalı yaşam tarzının etkisiyle bu sembollerin manilerde sıkça yer almasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda hayvanlar, halk inanışlarında yalnızca fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda toplumsal belleği taşıyan güçlü kültürel kodlar olarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, Ardahan manilerinde hayvan sembolizmini inceleyerek halk kültürünün estetik ve felsefi boyutlarını ortaya koymakta; ayrıca Türk halk edebiyatındaki hayvan motiflerini disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alarak mitoloji, antropoloji ve folklor çalışmaları için yeni perspektifler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ardahan, mani, hayvan sembolizmi, sembolik anlatım, kültürel kod.

Abstract

Animal symbolism reflects the cultural and aesthetic embodiment of the profound relationship between humans and nature. In Turkish folk culture, animal motifs function as significant symbols within mythological and social contexts. This study examines the animal figures present in Ardahan's folk quatrains (manis) and analyzes the meanings these motifs acquire within folk literature. Animals such as the horse, wolf, sheep, ram, goat, fish, snake, stork, partridge, nightingale, eagle, and cat bear symbolic meanings in these quatrains. The horse symbolizes heroism and loyalty; the wolf, courage and independence; the sheep, abundance and prosperity; the ram, strength and sacrificial value; the goat, freedom and resilience; the fish, the cycle of life and fertility; the snake, transformation and hostility; the stork, migration and change; the black stork, misfortune; the partridge, grace and longing; the

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, e-posta: saltaselvan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9894-8518.

nightingale, love and fidelity; the eagle, heroism and divine connection; and the cat symbolizes mystical fears and supernatural beliefs. The geographical structure and cultural fabric of Ardahan, shaped by a livestock-based lifestyle, have contributed to the frequent appearance of these symbols in folk quatrains. In this context, animals are not merely physical beings in folk belief but are also regarded as powerful cultural codes that transmit collective memory.

By analyzing the symbolic use of animals in Ardahan's quatrains, this study aims to reveal the aesthetic and philosophical dimensions of folk culture. It also offers new perspectives for mythology, anthropology, and folklore studies by approaching animal motifs in Turkish folk literature through an interdisciplinary lens.

Keywords: Ardahan, mani, animal symbolism, symbolic expression, cultural code.

Giriş

Geçmişte avcılık ve hayvancılıkla geçimini sağlayan topluluklar, doğada var olan her unsurun bir ruh taşıdığına inanmışlardır. Hayatlarını kolaylaştırmak için korkularına yön vererek çevrelerinde bulunan bu ruhları kendi lehlerine kullanmak istemişlerdir. Doğanın zor şartları altında bile yaşamlarını devam ettiren hayvanları yakından izleyen onların davranışlarını, doğaya uyumlarını ve karakterlerini gözlemleyen insanoğlu zamanla hayvanlara anlamlar yüklemiştir. Hayvanlara yüklenen sembolik anlamlar zamanla masal, hikâye, mani, türkü gibi sözlü kültür ürünleri içinde yerini almıştır. Geçmişten günümüzde kadar Türk tarihinde hayvanlar ve onların taşıdığı anlamlar zaman ve mekân fark etmeksizin önemini korumuştur. Türkler çevrelerinde bulunan dağ, taş, nehir gibi yerlere hayvan isimleri vermişler. Birçok Türk devletinin bayraklarında ve armalarında hayvan resimleri yer almıştır. Sözlü ve yazılı eserlerde kahramanlar “kurt belli”, “şahin bakışlı”, “aslan gibi” tasvir edilirken; kahramanların sevgilisi ise “suna boylu”, “dudu dilli”, “keklik sekişli” bir güzel şeklinde betimlenmektedir (Yaşar, 2018, s. 143). Bu tür betimlemeler, hayvan sembollerinin yalnızca estetik bir süsleme değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin ve idealize edilen insan niteliklerinin aktarımında işlevsel bir araç olduğunu göstermektedir.

Göçebe yaşam tarzını benimseyen Türkler doğa ile iç içe bir hayat sürmüşlerdir. Hayvancılık ile geçinen halk hayatlarını hayvanların yaşam alanlarına göre şekillendirmiş ve yaşamışlardır. Geçmişte insan hayatının böylesine bir parçası olan hayvanlara değerler yüklenmiş ve kutsal sayılarak, etraflarında birçok inanış ve uygulama oluşturulmuştur. Totemleştirilen hayvanlar, geçmişten günümüze kadar aktararak birçok anlamla donatılmıştır.

Totemizm, toplumların doğa ve canlılarla olan ilişkilerini anlamlandırdığı bir inanç sistemi olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda, belirli hayvanlar, nesneler veya doğal unsurlar, kutsal bir anlam yüklenerek kolektif kimliğin bir parçası haline gelir. Örneğin, su ile ilişkilendirilen balık, gökyüzü ile ilişkilendirilen kuş, ev ile ilişkilendirilen yılan ve köpek, avcılık ile ilişkilendirilen at, bu bağlamda kutsal ruh taşıyan varlıklar olarak değerlendirilir. Bu semboller, insan ve doğa arasındaki etkileşimi ve toplumsal ruhun yansımaları ifade etmektedir (Alsaç, 2017, s. 365). Bu bağlamda, totemik düşüncenin sadece inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda kültürel kimliğin ve hafızanın inşasında da işlevsel olduğu söylenebilir.

Hayvanların taşıdıkları sembolik anlamlar, rastgele bir biçimde ortaya çıkmamış, aksine insanlar tarafından bilinçli bir şekilde seçilerek bu anlamlarla ilişkilendirilmiştir. Hayvanlara yüklenen bu semboller, insan düşüncesine farklı bakış açıları sunma işlevi görmektedir. Zamanla bu semboller ve düşünceler gelişerek şekillenmiş ve kültürel kodlara dönüşmüştür. Örneğin, aslan, kuvvet ve kudretin bir sembolü haline gelirken; kartal, gökleri temsil eden bir simge olarak kabul görmüştür. Kurt ise, cesareti ve gücü ile

saygı duyulan, özgürlüğü temsil eden bir figür olarak destanlarda rehberlik eden bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, ata kültü ile bağlantılı bir sembol olarak öne çıkmıştır. Beyaz geyik, göklerin ruhunu yerde yaşatan bir canlı olarak görülmüş; yılan bereket ve sağlık ile ilişkilendirilmiş; kaplumbağa ise bilgelik ve uzun ömürlülüğün sembolü olarak kabul edilmiştir.

Roux (2015)'a göre hayvan, eski Türkler tarafından en sık kullanılan simgedir. Orhon Yazıtları'nda bir prens "Kağan olan babamın ordusu kurtlar gibiydi, düşmanları ise koyunlar gibiydi", Suci Yazıtı'nda ise oğula "Aslan" diye hitap edilir. Kutadgu Bilig, erdemleri belli hayvanlarla özdeşleştirmiştir. Örneğin; horoz cesur, tilkiyi kurnaz, kargayı dikkatli olarak tarif eder. Kurt gücü, ayı cesareti, saksağan temizliği temsil ederken zayıflık ve korkaklığı ise koyun temsil eder (Akt. Şişçi, 2008, s. 48). Bu örnekler, hayvan sembolizminin yalnızca estetik değil, aynı zamanda didaktik bir işlev de üstlendiğini göstermektedir. Toplumsal değerlerin ve ideal insan tipinin hayvanlar aracılığıyla tanımlanması, sözlü ve yazılı kültürde sembollerin taşıyıcı rolünü pekiştirmektedir.

Bütün bu sembolik anlamlar Ardahan halkının günlük hayatında yer edinmiş ve sözlü kültür ürünlerinden manilere konu olmuştur. Sevgili ile âşık, anne ve evlat, gelin kaynana gibi kişiler arasında yaşanan her türlü duygu dile dökülmüş ve sembolik anlamlarıyla hayvanlara yer vermiştir. Bu çalışmanın amacı Ardahan'ın sözlü edebiyat ürünlerinden manilerde bulunan hayvan motiflerini belirleyerek bir kaynak oluşturmaktır. Manilerde yer alana hayvanlar ele alınarak Türk kültüründeki öneminden bahsedildikten sonra manideki sembolik değeri üzerine durulmuştur.

1. At

Konargöçer hayat tarzını benimseyen Türklerin evcilleştirdiği ve önem verdikleri hayvanlardan biridir. Savaşçı bir toplum olan Türklerde kahramanın en yakını atıdır. Yüzyıllardır Türk yaşam tarzının bir parçası olan atların sözlü kültür ürünlerinde yer alması çok doğaldır. Ele alınan manilerde at kahramanın yoldaşı, dostu ve bineğidir.

Orta Asya kültüründe atların uğurlu hayvan olduğu inanışı bulunmaktadır. Atın bulunduğu eve kötü ruhların giremeyeceği, atın hastalıklara iyi geldiği, eve bereket getirdiği inanışları yaygındır (Gezgin, 2007, s. 36). Bu tür inançlar, atın yalnızca bir ulaşım aracı değil, aynı zamanda koruyucu ve iyileştirici bir unsur olarak da konumlandırıldığını göstermektedir. Bu bağlamda, at kültü bireysel yaşamın yanı sıra toplumsal huzurun da bir temsidir.

Türk destanlarında ve halk edebiyatında kullanılan at motifleri incelendiğinde renklerin önemi ortaya çıkmaktadır. Diğer hayvanlarda olduğu gibi atla ilgili inanışlarda açık renkli olanların daha çok tercih edildiği görülür.

En çok kır ata yer verilmiştir. Anadolu'da atlara özgü kır renginin demir kır gibi daha pek çok tonuna rastlamak mümkündür. Destanlarda meşhur atlar daima renkleriyle anılmış ve Türk büyüklerine atının rengine göre ad verilmiştir (Ögel, 2014, s. 400, 451). Bu durum, renklerin yalnızca görsel bir özellik değil, sembolik anlam yüklenen kültürel işaretler olarak da değerlendirildiğini göstermektedir. Renk aracılığıyla atın kimliği güçlendirilmiş, böylece anlatının estetik yönü derinleştirilmiştir.

"At, mitolojide ve folklorda çok yaygın bir arketiptir. Hayvan olduğu için insan ruhunu değil, alt-insanı, içimizdeki hayvanı, yani bilinç dışı ruhu simgeler. Bu nedenle folklorda at, ermiş hatta söz yetisine sahiptir. Taşıyıcı hayvanlar olan atlar, anne arketipi ile sıkı bir ilişki içindedir." (Jung, 2003, s. 201). At, kahramanın can yoldaşıdır; sembolik anlamda kahramanın kendi doğasına ve benliğine dönüşüdür. Kahramanın sezgilerini temsil eden at, zorluklar karşısında sahibine rehberlik eder.

Halk edebiyatı ürünlerinde binek hayvanı olarak beliren at, aynı zamanda duruşu, görünümü, hızlılığı vb. özellikleri yönüyle de teşbih unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında da atı kullanan süvari de yine teşbih ögesi olarak halk anlatılarında ve halk şiirinde yerini almıştır. Ardahan manilerinde doldurma dizeleri içerisinde boz atın tercih edildiği, bu at ile yolculuğa çıkarak dağlar aşıldığından bahsedilmektedir. Burada asıl konu sevgilinin güzelliği olsa da kahramandan ve atın renginden bahsederek kültürel değerlere yer vermiştir.

“Bindin atın ağını
Gezdim Kars’ın dağını
Öldürseler gam değil
Gördüm yârin yüzünü” (Korkmaz, 2015, s. 221)

Atın renginin ön planda tutulduğu bir başka manide ise; boz at sevgiliye giden binek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahramanı sevgiliye götürmesi istenir.

“Boz at seni nallarım,
Nazlı yâre yollarım
Eğer yâre gidersen
Seni ipek çullarım” (Korkmaz, 2015, s. 223)

“Bir at bindim başı yok
Bir çay geçtim taşı yok
Burda bir garip ölmüş
Yanında gardaşı yok” (Saltaş, 2014, s. 36)

Geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüm eşiğindeki kişi son yolculuğuna gittiği tabutu ata benzetmiştir. Her anlamda sahibinin yoldaşı olan at son yolculuğuna uğurlanırken bile yanındaymış gibi düşünülür.

2. Kurt

“Anadolu’da kurt ile ilgili pek çok inanış mevcuttur. Birçok yerde kurda ateş edilmesi uğursuzluk sayılır. Ayrıca bu hayvanın ağzı, gözü, bıyığı, derisi, dişi, yüreği ve kafatası gibi birçok parçası halk hekimliğinde şifa olarak kullanılmaktadır” (Yalgın, 1930, s. 200). Türklerde hayatın her alanına etki etmiş olan kurt sembolü, manilerde bu anlamda yeteri kadar yer bulamamıştır.

Kurt, manilerde genellikle korkulan ve uzak durulması gereken bir canlı olarak tasvir edilir. Türk insanı, “kendini kurttan sakın” ifadesiyle kurdu, doğal ortamda yaşayan vahşi bir hayvan olarak tanımlamaktadır.

“Kars ve Ardahan’da erkek çocuklarının büyüyünce cesur olmaları için burun kanatları iğne ile delinip buradan kurt kılı geçirilir. Bölgede, kurdun koruyucu gücünden yararlanmak ve bebeği kötü ruhlardan korumak amacıyla beşiğine kurttırnağı veya kurt dişi asılmaktadır. Kars’ta ise kurdun dişi, yeni doğan bebeğin boynuna takıldığında bebeğe nazar değmeyeceğine inanılır.” (Kara, 2023, s. 113). İnanışlarda olduğu gibi manilerde de kahramanların kurt gibi cesur ve korkusuz olması istenir. Kurt motifinin bulunduğu aşağıdaki manide, gecenin karanlığında gezen korkusuz kahramanların kurda benzetildiği görülür:

“Ağ sayam var süt kimi
Dürerem kağız kimi
Ay buluda girende

Oğlan gezer kurt kimi" (Korkmaz, 2015, s. 212).

Türk mitolojisinde kurt hem koruyucu hem de yol gösterici bir sembol olarak önemli bir yere sahiptir. "Bozkurt" efsanesi, Türklerin kökenini anlatan önemli mitlerden biridir. Bu bağlamda, manide geçen "oğlan gezer kurt kimi" ifadesi, karanlıkta cesaretle dolaşan kahramanları, Bozkurt'un güçlü ve korkusuz doğasıyla özdeşleştirir. Ayrıca, gece ve karanlık gibi unsurlar, Türk mitolojisinde kaosun ve bilinmeyenin temsili olarak görülürken, kurt bu bilinmeyenin içinde yol bulan bir rehberdir. Bu mani, kahramanlık ve cesaretin kurt sembolüyle estetik bir bağ kurduğunu göstermektedir.

3. Kartal

Türk mitolojisinde kartal, güç, kudret ve ilahi bağlantıyı simgeleyen en önemli figürlerden biridir. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı'nda kartalı, kayalarda yuva tutan ve Tanrı'ya yakın uçan bir kuş olarak tanımlamaktadır: "Kap kayalar başında yuva tutan/Kadir ulu Tanrı'ya yakın uçan..." (Ergin, 1994, s. 114). Kartalın bu yüksek konumu, onun yalnızca fiziksel bir avcı değil, aynı zamanda gökyüzüne yükselen bir ruhani varlık olduğunu da gösterir.

Türk kültüründe avcı kuşları, özellikle kartal, kahramanlığın ve yiğitliğin sembolü olarak kabul edilir. Destan ve halk edebiyatında kahramanlar, güçlü ve kudretli özellikleri nedeniyle sıklıkla kartala benzetilir. Aşağıda ele alınan manide, kahramanın kardeşi kartal metaforuyla ifade edilmiştir. Kartalın güçlü kanatları, kardeşin kollarına benzetilerek onun fiziksel kuvveti ve koruyucu rolü vurgulanmıştır:

"Kayada kara kartal
Kanadı beni tartar
Ele bir gardaşım var
Gördükçe beni tartar." (Korkmaz, 2015, s. 2008)

Çoruhlu'nun değerlendirmesine göre, Türk mitolojisinde kartal; güneşi, gücü ve kudreti simgelemektedir. Göktürk ve Uygur dönemlerinde, kartal hükümdarların ve beylerin timsali olmuş, koruyucu ruhu ve adaleti temsil etmiştir (Çoruhlu, 2011; akt. Mirzaoğlu Sivacı, 2005, s. 44).

Kartal, olumsuz unsurlara karşı iyiliğin ve adaletin savunucusu olarak da görülmektedir.

Hayvan sembolizmi açısından incelendiğinde, kartal yalnızca fiziksel güç değil, aynı zamanda ruhani ve ahlaki otoritenin göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Maniye bu açıdan bakıldığında, kahramanın kardeşi kartala benzetilerek onun üstün bir figür olarak tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Gökyüzünün hâkimi olarak kabul edilen kartalın, mitolojik ve kültürel açıdan liderlik ve koruyuculuk kavramlarıyla bağdaştırılması kaçınılmazdır.

Kartal, yalnızca fiziksel bir güç ve kudret simgesi değil, aynı zamanda türeyiş mitolojilerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Yakutlar ve Teleütler, soylarının kartaldan geldiğine inanmışlardır. Bu inanış, kartalın koruyucu bir ruh ve kutsal bir varlık olarak görülmesini sağlamıştır.

Göktürk ve Uygur dönemlerinde, kartal hükümdarların sembolü olarak kabul edilmiştir. Türk sanatında da sıklıkla kullanılan çift başlı kartal, dünyevi ve ruhani gücü temsil eden önemli bir figürdür. Şamanizm'de kartal, şamanların dünyalar arası yolculuğunda rehberlik eden bir varlık olarak görülmüş ve ruhani güçlerin taşıyıcısı olarak kabul edilmiştir (Şahin, 2021, s. 105). Bu bağlamda, kartal motifi hem siyasi

meşruiyetin hem de metafiziksel gücün simgesi olarak konumlanmış; böylece toplumsal tahayyülün farklı katmanlarında kendine yer edinmiştir.

Sonuç olarak, mani geleneğinde kartalın güçlü bir metafor olarak kullanılması, Türk kültüründe bu kuşun tarih boyunca sahip olduğu derin sembolik değerleri yansıtmaktadır. Kartal, yalnızca bir hayvan değil, aynı zamanda kahramanlık, adalet ve ilahi gücün simgesi olarak Türk mitolojisinin merkezinde yer almaktadır.

4. Koyun

Türk mitolojisinde hayvan sembolizmi, varlık ve yokluk gibi temel kavramların yanı sıra metafiziksel düzeyde bilinç ve bilinçaltı arasındaki ayrımı da temsil eder. Zümrüdüanka Kuşu masalında siyah koyunun yeraltı âlemini, beyaz koyunun ise yeryüzü âlemini temsil etmesi, bu sembolizme dair güçlü bir örnek sunar. Beyaz koyun, bilincin ve aydınlığın göstergesi olarak kabul edilirken siyah koyun, bilinçaltının karanlık ve derin yönlerini temsil eder. Kahramanın bireyleşme sürecini tamamladığında beyaz koyuna binerek bilincin daha yüksek bir düzeyine ulaşması, Türk mitolojisindeki sembolizm geleneğinin bir yansımasıdır (Işık, 2009, s. 509). Bu semboller aracılığıyla mitolojik anlatılar yalnızca bireysel dönüşüm süreçlerini değil, aynı zamanda kolektif bilinç düzeyinde yürütülen kültürel kodlamaları da açığa çıkarır.

Koyun, tarih boyunca, zaman ve mekân değişikliklerinden bağımsız olarak, farklı kültürel ve dini sistemler içinde önemli bir sembol olarak varlığını sürdürmüştür. Eski Türk inançlarında Gök Tanrı'ya sunulan bir kurban olan koyun, İslamiyet'in kabulünden sonra da kurban ritüellerinde en çok tercih edilen hayvan olmaya devam etmiştir. Bu süreklilik, koyunun sadece dini bir figür olarak değil, aynı zamanda toplumsal refahın ve bereketin bir sembolü olarak algılanmasını sağlamıştır (Çoruhlu, 2002, s. 150). Aynı zamanda İslam kültüründe koyunun barış ve huzurun yanı sıra sükûnetle ilişkilendirilmesi, toplumda barışçıl bir yaşamın temsili olarak da kullanıldığını göstermektedir.

Türk mitolojisinde koyunun doğurganlıkla ilişkilendirilmesi ise onun bereket sembolü olarak oynadığı rolü daha da güçlendirmektedir. Hamile kalmak isteyen kadınların koyun fışkısına oturtulması, koyun postuna sarılmaları ya da koyunun yününden ve kuyruk yağından yapılan karışımların kullanılmasının amacı, doğanın üretkenlik gücünü kadın bedenine aktarmaktır. Bu ritüeller, eski Türk inanç sisteminde yer alan ve doğanın özelliklerini insanlara aktarma amacı taşıyan temas büyüsü ile doğrudan ilişkilidir (Çapan, 2022, s. 27). Kars gibi yörelerde bu uygulamaların hâlâ devam etmesi, koyunun kültürel anlam derinliğini koruduğunu göstermektedir.

Koyunun Anadolu halk inanışlarında bereket ve refahın temsili olarak görülmesi, eski Türk kültüründen gelen bir sürekliliği ifade eder. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde koyuna dair ritüellerin bolluk ve bereketle ilişkilendirilmesi, koyun ve koyun ürünlerinin günlük yaşamda oynadığı önemli rolü yansıtır. Koyunun sadece ekonomik bir varlık değil, aynı zamanda toplumsal ve manevi refahın bir sembolü olması, halk inanışlarında ona atfedilen anlamları daha da zenginleştirmiştir. Bu çerçevede koyun, doğurganlığın yanı sıra yaşam döngüsünün ve sürekliliğin de bir sembolü olarak kabul edilmiştir.

Koyun, geçmişten günümüze kadar gelen süreçte, zaman ve mekân değişiklik gösterdiği gibi hâkim olan din değişse de kurban olarak sunulmaya devam etmiştir. Eski Türk inançlarında Gök Tanrı'ya sunulan kurbanen, günümüz İslam inancında da kurban olarak en çok kullanılan hayvandır. İslamiyet'in kabulünden sonra barış, huzur ve sükûnetin sembolü olarak görülen koyun, bolluk ve bereketin de işareti sayılmaktadır.

(Çoruhlu, 2002, s. 150). Bu özelliklerinden dolayı hamile kalmak isteyen kadınlar için yapılan birçok inanış ve uygulamada yer almaktadır.

Koyun, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde eski Türk inançlarının kalıntılarının varlığını belki de en çok gösteren hayvandır. Koyun ile ilgili inanışların çoğunluğu, çocuk sahibi olmak isteyen ancak olamayan kadınların yaptığı inanış ve uygulamalardır. Bolluğun ve bereketin temsili olan koyun ve koyun ürünleri, kısırlığın tedavisinde kullanılır. Hamile kalmak için ebelere giden kadınlar koyun fışkısına oturtulur, koyun postuna sarılır, koyun yünü ile yapılan karışımlara oturtulur veya rahme koyunun kuyruk yağı, yünü ve yumurtadan yapılan karışım sürülür. Bu şekilde kadınların hamile kalacağına inanılır (Çapan, 2022, s. 27). Kars'ta kadınların rahmine koyulan koyun yünü ve yumurta sarısı karışımı üç gün üst üste yapılmaktadır (Kara, 2023, s. 11). Eski Türk inanç siteminde bulunan temas büyüsü ile koyunun doğurganlık ve çoğalma özelliklerinin kadına geçmesi beklenir.

Aşağıda verilen manide koyunlu ve koyunsuz evler arasındaki fark ele alınarak koyun ve zenginliğin, doğurganlığın arasındaki bağa vurgu yapılmış. Koyun varlığın koyunsuzluk yokluğun sembolüdür. Her alanda fakirliğin yaşandığı koyunsuz evlerde çocuksuzluğun olduğu da vurgulanmıştır.

“Koyunlu evler gördüm
Kurulu yaya benzer
Koyunsuz evler gördüm
Kurumuş çaya benzer” (Saltaş, 2014, s. 34)

Koyun her alanda değerlendirilen bir hayvandır. Ardahan'da etinden sütünden derisinden yararlanılan koyunun postu halk hekimliği alanında da kullanılmaktadır. Ayrıca koyunun yavaş gelişileyle yârin yavaş gelmesi benzetilmiştir.

“Koyunu koyun gelsin,
Postunu soyun gelsin,
Sizin yar sizin olsun
Yârımı koyun gelsin” (Saltaş, 2014, s. 34)

Ardahan'da koyun bereketin ve zenginliği sembolüdür. Koyunun bulunduğu eve fakirliğin gelmeyeceğine inanılır ve evlenecek kızların sandıklarına ilk olarak koyun yününden örme ürünler koyulur. Düğün günü gelinin önüne koç getirilirse erkek çocuk koyun getirilirse kız çocuk istendiği gösterilir. Özellikle koç katımı zamanında Kars'ta ve Çıldır'da giden koyun sürüsü ikiye bölünerek arasından geçilmez. Aksı durumda koyunların kısır kalacağına inanılır. Koyunların doğurma zamanlarında evden komşuya tuz ve ateş verilmesi uğursuzluk getirdiği gibi koyun sürüsünün önünden boş kova ile geçilmez, sütlerinin kesileceğine inanılır (Saltaş Korkmaz, 2025 s. 117).

“Koyunum arap gibi
Sütü var şarap gibi
Koyun olmayan evin
Hallerin harap gibi” (Korkmaz, 2015, s. 247).

Ardahan manilerinde sembol olarak ele alınan koyun birçok alanda kullanılmıştır. Bazı manilerde anne-çocuk bazılarında âşık ve sevgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Manilerde sevgiliye olan hasretin, çekilen ayrılık acısının, üzüntünün ve derdin simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mor koyun melemesin
Mor menekşe yemesin,
Sevdiğine varamayan

Ben evlendim demesin (Saltaş, 2014, s. 32)

5. Koç

Damızlık erkek koyun anlamına gelen “koç” sözlü kültür ürünlerinde sağlıklı, güçlü erkeği simgelemekte ayrıca kurbanlık hayvanların başında gelmektedir. Erkek sevgili koça benzetilir ve manilerde sevgili olarak sembolik anlam taşır. Aynı zamanda kurbanlık olarak kara koç seçilir ve bir zaman özel olarak beslenir, evlilik âdetlerinde gelinin evine kurbanlık hediye olarak götürülecek koç özenle süslenir sevgilinin yoluna koç kurban edilir (Yılmaz, 2011, s. 234).

“Tandır yahdım terledim,
Çıhdım seyrân eyledim
Dediler yârin geler
Koçu kurban eyledim” (Saltaş, 2014, s. 34)

Ardahan’da koç hem damızlık hem kurbanlık olarak görüldüğü için manilerde sevgiliye, mutlu habere, düğünlerde gelinin önüne, askere giden ve gelen gençlere, hacdan gelen hacılara ve yeni doğan bebeklere kurban edilir.

“Ağ koyun galayınan
Ot yığdır kalayinen
Koçlar seni bulanda
Gış geler belayinen”

Hayatın her alanında yer alan hayvanlar halk takviminde de yerini almıştır. Koç ayı diye adlandırılan 21 Mart- 20 Nisan arası genellikle Ardahan’da hava şartlarının zor olduğu dönemdir. Hatta “Mart kapıdan baktırır, kama kürek yaktırır” denilmektedir. Yukarıda ele alınan manide koç ayının geldiğinde belanın geleceği söylenmektedir.

6. Keçi

Türk mitolojisinde kartal, güneşi, gücü ve kudreti simgeleyen önemli bir figürdür. Göktürk ve Uygur dönemlerinde hükümdarların ve beylerin timsali olarak kabul edilen kartal, aynı zamanda koruyucu ruhu ve adaleti temsil etmiştir. Bu sembol hem siyasi otoritenin hem de metafiziksel gücün bir göstergesi olarak kültürel hafızada yer edinmiştir (akt. Mirzaoğlu Sivacı, 2005, s. 44). Dağ keçisinin bu özel statüsü, onun yalnızca hayvan dünyasının bir üyesi değil, aynı zamanda kültürel hafızanın bir taşıyıcısı olduğuna işaret eder. Ayrıca, mitolojik hikâyelerde dağ keçisi başka anlamlarla da yüceltilmiştir. Örneğin, Kırgız kültüründe keçilerin koruyucusu olarak bilinen “Çıçan Ata” figürü öne çıkar. Altay Türklerinin tufan mitosunda ise, demir boynuzlu ve gök yeleli bir keçinin insanlara tufanı haber vereceğine inanılır. Bu gibi anlatılar, dağ keçisinin kutsallığının köklü bir geçmişe sahip olduğunu ve farklı Türk topluluklarında farklı biçimlerde yankı bulduğunu gösterir (Taş & Kaval, 2020, s. 682). Bu çeşitlilik, dağ keçisinin yalnızca bir mitolojik unsur değil, aynı zamanda toplulukların doğa karşısındaki varoluşsal konumlarını ifade eden güçlü bir kültürel simge olduğunu da ortaya koymaktadır.

Keçi yapısı gereği dağlık alanlara yetiştirilir ve hep en yükseğe çıkmak isterler. Dağlar Türk mitolojisinde Tanrıya en yakın yerler olarak ele alınır. Keçinin de tanrı ile bir bağlantısının olduğu inancı, dağlarda gezmesinden kaynaklanmaktadır. Keçi kutsal hayvan olarak ele alındığı gibi inatçı yanından dolayı da ele alınır.

Keçi, Türk mitolojisinde ve halk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Dağ keçisi, özellikle özgürlük, dayanıklılık ve kutsallık gibi kavramlarla ilişkilendirilir. Mitolojik anlatılarda keçi, doğanın bir parçası olarak hem fiziksel hem de ruhsal bir rehber olarak

görülmüştür. Örneğin, Altay Türklerinin tufan mitosunda keçi, tufan haberini getiren kutsal bir figürdür.

“Çeşmeye keçi geldi
El ettim saçı geldi
Keçi yüreğin yana
Zannettim elçi geldi” (Korkmaz, 2015, s. 226)

Manide geçen “keçi” figürü, burada bir elçi ya da haberci rolü üstlenmiş gibi görünüyor. Bu, Türk mitolojisindeki keçinin haberci rolüyle örtüşüyor. Ayrıca, “keçi yüreğin yana” ifadesi, keçinin duygusal bir bağ veya bir beklentiyle ilişkilendirildiğini düşündürülebilir. Bu, halk kültüründe keçinin sadece fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda duygusal ve manevi bir anlam taşıdığını gösterir.

Türk sözlü kültüründe hayvanlar, genellikle insan duygularını, olayları veya doğaüstü güçleri temsil eder. Keçi, bu bağlamda hem doğanın bir parçası hem de insan yaşamına dokunan bir figür olarak sembolize edilmiştir. Manilerde hayvanlar, genellikle bir olayın ya da duygunun taşıyıcısı olarak kullanılır. Bu mani de keçiye bir haberci ve duygusal bir bağın sembolü olarak kullanarak bu geleneği sürdürmektedir.

7. Balık

Ardahan manilerinde sembol olarak karşımıza çıkan bir diğer hayvan balıktır. Manilerde ve türkülerde balık, avlanan hayvanlardandır ve sevgiliyi temsil eder. Suda balık, denizde balık, akıntıda ve gölde balık şeklinde manilerde yer alan balık sevgiliden ayrı düşen kahramanı simgeler. Ardahan’da sıklıkla görülen alabalıkta manilerde yerini almıştır.

Doğu Anadolu bölgesi halk hekimliğinde sıklıkla kullanılan ve genellikle kısırlık tedavilerinde karşımıza çıkan alabalık manilerde de yerini almıştır.

Türk mitolojisi ve sözlü kültür ürünlerinde hayvanlar, insan yaşamını ve doğayı anlamlandırmada önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda balık, bereket, yeniden doğuş, yaratılış ve yaşamın devamlılığı gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Altay Yaratılış Destanı’nda balık, dünyayı taşıyan bir unsur olarak tasvir edilirken, Türk kozmolojisinde huzur ve bereketin sembolü olarak öne çıkar (Çetiner & İliden, 2024, s. 5). Ayrıca, balık figürü, derin sulardan çıkıp yaratılış sürecine katkıda bulunan bir varlık olarak mitolojik anlatılarda yer alır.

“Suda balık yan gider,
Açma yarem kan gider
Doktor buna neylesin
Ecel geldi can gider” (Korkmaz, 2015, s. 255)

İlk manide, “Suda balık yan gider” ifadesi, balığın doğal hareketi üzerinden insan yaşamının akışkanlığına ve kaçınılmaz sonlara gönderme yapar. “Ecel geldi can gider” dizesi, balığın yaşam döngüsüyle ilişkilendirilerek ölümün kaçınılmazlığına vurgu yapar. Türk mitolojisinde balık, yaşamın döngüsünü ve ölümden sonraki yeniden doğuşu temsil eder. Bu bağlamda mani, balığın sembolik değerini insan yaşamının kırılganlığı ve doğanın döngüsellığı üzerinden işler.

“Denizde alabalık,
Yüreğim sana yanık
Biz nasıl görüşelim
Burası kalabalık” (Korkmaz, 2015, s. 230)

Bu manide ise, “Denizde alabalık, yüreğim sana yanık” dizesi, balığın suyla olan bağlantısı üzerinden duygusal bir yoğunluk yaratır. Balık, burada aşkın ve özlemin bir metaforu olarak kullanılmıştır. Türk sözlü kültüründe balık, derin duyguların ve içsel yolculukların bir sembolü olarak karşımıza çıkar. “Burası kalabalık” ifadesi, bireyin içsel dünyası ile dışsal gerçeklik arasındaki çatışmayı yansıtır. Bu mani, balığın sembolik değerini bireysel duygular ve toplumsal bağlam üzerinden yorumlar.

Sonuç olarak, bu manilerde balık, Türk mitolojisi ve sözlü kültür ürünlerinde olduğu gibi, yaşamın döngüsellığı, duygusal yoğunluk ve bireysel deneyimlerin bir sembolü olarak karşımıza çıkar. Balığın mitolojik ve kültürel bağlamdaki anlamı, bu manilerdeki sembolik kullanımıyla örtüşmektedir.

8. Bülbül

Manilerde sembolik olarak ele alınan bülbül çoğunlukla seven erkeği simgeler. Bülbül genel olarak ele alınacak olursa özlem ve acı çeken aşıktır. Öten bülbül seven kahramanın derdine dert katar, onun ötüşiyle acı çeker. Yârini yâd ele aldırın aşık, hoyrata gülünü aldırıldığı için çığırışan bülbüle benzetilir (Yılmaz, 2011, s. 231).

Manilerde bülbül, Türk halk edebiyatında ve sözlü kültür ürünlerinde yaygın olarak kullanılan güçlü bir semboldür. Türk mitolojisi ve kültürel bağlamda, bülbül genellikle sevgi, sadakat ve hasreti temsil eder. Şarkılarda, ağıtlarda ve manilerde bülbülün sesi, aşıkların feryadını ve gurbetin acısını dile getirir.

“Yâd elinde
Öt bülbül yât elinde
Bir diyar viran olsun
Kalmasın yâd elinde” (Korkmaz, 2015, s. 257)

“Armut dalda dal yerde
Bülbül gezer her yerde
Gurbet bizi ayırmış
Her birimiz bir yerde” (Saltaş, 2014, s. 34)

İlk mani “yad elinde” ifadesiyle ayrılık ve özlemi işlerken, bülbülün ötüşi bu duygu durumuna eşlik eder. Bülbül, burada hem bir gözlemci hem de duyguların bir taşıyıcısı olarak yer alır.

İkinci mani ise bülbülün her yerde gezinmesini, gurbetin ayırdığı bireylerin yalnızlığına ve dağılımlılığına atıf yaparak, bülbülü bir şekilde birleştirici bir unsur olarak sunar.

Türk mitolojisinde de kuşlar, genellikle ruhsal mesaj taşıyan varlıklar ya da insanlarla tanrılar arasındaki bağlantıyı sağlayan araçlar olarak görülür. Bu bağlamda, bülbülün edebi ürünlerdeki yeri, insan ruhunun derinliklerindeki duygu ve düşünceleri dışa vurma aracı olarak oldukça anlamlıdır.

9. Keklik

Türk halk edebiyatında doğal güzelliği, özgürlüğü ve aşkın zarafetini temsil eden bir unsur olarak karşımıza çıkar. Kekliğin hareketleri, halkın estetik ve duygusal algısını yansıtır. Aynı zamanda keklik, doğa ile insan arasında kurulan bağın bir yansıması olarak da ele alınabilir.

Türk mitolojisinde kuşlar genellikle ruhani birer sembol olarak kabul edilir. Keklik ise özgürlüğün, masumiyetin ve zarifliğin temsilcisidir. Keklik sesinin melodik yapısı,

insan ruhunun derinliklerindeki duygusal dalgalanmayı yansıtır. Mitolojik bağlamda keklik, doğanın ruhani yönüyle insana rehberlik eden bir figürdür.

Ardahan manilerinde karşımıza çıkan bir diğer hayvan da kekliktir. Diğer hayvanlarda olduğu gibi çoğunlukla ilk iki dizede kullanılmaktadır. Ardahan manilerinde keklik sevgiliden ayrı düşmüş aşığı, çocuğundan uzakta olan anneyi temsil eder. Keklik acı çeken, özlem duyan, gurbette olan ve hasret çeken kişilerim simgesidir.

Bu mani, halk edebiyatında sıklıkla görülen doğa unsurları ve sembollerle duygusal bir derinlik sunmaktadır. Keklik, Türk halk edebiyatında zariflik ve güzellik sembolü olarak öne çıkar. Burada kekliğin hareketleri, sevginin büyüklüğünü ve gücünü metaforik şekilde ifade eder:

“Kekliğim seker gelür,
Tüyünü döker gelür
Bir can ki canı sevse
Dağları söker gelir” (Korkmaz, 2015, s. 245)

Kekliğin seker gelmesi: Zarafet ve ahenkle ilerleyen bir sevgiyi ifade eder. Sevgi, bu mani bağlamında doğal bir güzellik ve uyumla tasvir edilmiştir.

Tüyünü döker gelmesi: Sevgi uğruna yapılan fedakârlıklar ve özveriyi temsil eder. Keklik, sevgi için değişime ve zorluklara katlanır. Bir can ki canı sevse dağları söker gelir: Aşkın gücüyle imkânsızlıkların aşılabileceğini anlatır. Sevgi, insanın gücünü ve kararlılığını artıran bir duygu olarak betimlenir. Bu mani, halkın sevgiye ve bağlılığa bakışını ortaya koyarken doğa ile insan arasında kurulan bağın zarif bir örneğini sunuyor. Ayrıca, Türk mitolojisinde ve halk kültüründe keklik, özgürlüğün ve aşkın sembolü olarak da anlam taşır.

Manilerde keklik, sevgi ve bağlılık gibi temalarla ilişkilendirilir. Yukarıdaki mani örneğinde keklik, sevgiyi ve aşkı ifade ederken onun hareketleri sevginin dinamizmini ve tutkusunu gözler önüne seriyor. Ayrıca “dağları söker gelir” gibi ifadeler, sevginin gücünü ve aşılması zor engeller karşısındaki kararlılığı anlatır.

“Keklik taştan el eyler
Eşine gel eyler
İki gönül bir olsa
Taşı deler yol eyler” (Korkmaz, 2015, s. 245)

10. Yılan

Türk inanç sisteminde yeraltı dünyası ve su ile bağlantılı olan “ölümsüzlüğü, düşmanı, şekil değiştirme yeteneğinin ve yeniden doğuşu,” simgelemektedir (Seyidoğlu, 1998, s. 86).

Ardahan’da sözlü kültür ürünlerinin vazgeçilmez simgelerinden olan yılan genellikle düşmanı, kötülük yapanı, sevgilileri ya da aile bireylerini ayıran, arabozan kişileri simgelemektedir. Ardahan masallarında yılan genellikle çeşme başında, su kenarında kahramanın karşısına çıkar. Sözlü kültür ürünlerinden manilerde de yılan su ile ilişkilendirilmiştir.

“Yılan girdi kamuşa
Bir su verin yanmuşa
Sular çare olur mu?
Yarinen ayrılmuşa” (Korkmaz, 2015, s. 258)

Bu mani, yılan sembolizmini daha çok metaforik bir biçimde kullanıyor. Yılan, bir yol gösterici ya da durumu simgeleyen bir varlık gibi karşımıza çıkıyor. Kamışın içerisine girmesi, gizli ve derin bir yolculuğu temsil ediyor olabilir. Burada yılanın yeraltı dünyasıyla olan bağlantısına ve aynı zamanda dönüşüm/durum değişimi fikrine gönderme yapılabilir. Ayrıca “yanmış” kişi, ayrılık acısıyla yanarken, bu dertlere suyun çare olmayışı, fiziksel dünyadaki çarelerin duygusal dünyayı iyileştiremeyeceği anlamını taşıyor olabilir.

“Kaynanalar yılandır
Her sözü yalandır
At boynuna çatıyı
Mahle mahle dolandır” (Saltaş, 2014, s. 35)

Bu mani, halk arasında mizahi bir eleştiri barındırırken, yılan sembolizmini negatif bir figür olarak kullanıyor. Kaynananın “yılan” olarak nitelendirilmesi, yılanın genelde sinsi, tehlikeli ya da dikkat çekici özellikleriyle eşleştirilmiş. Ancak bu, aynı zamanda sözlü kültürün eleştirel mizahını da yansıtıyor. Yılanın bu bağlamda olumsuzluk simgesi olması, halk inanışlarında ve sembolizmlelerinde görülen çok katmanlı anlamlara işaret ediyor.

Türk mitolojisinde ise yılan genellikle sadece olumsuz değil, aynı zamanda koruyucu ve bilge bir figür olarak da görülür. Bu tür manilerde halk kültüründeki algıların, sembolizmin çeşitli katmanlarına yansıdığını görebiliriz

11. Kedi

Ardahan’da kedi ile ilgili inanışların çoğunluğunda kedi uğursuz sayılmaktadır. Olağanüstü varlıkların kedi kılığına girebildiklerine inanıldığı için genellikle kedilerden korkulur. Bölgede cin, cazı ve al kızı gibi varlıkların kişiye zarar vermek istedikleri zaman kedi kılığına girerek insanların yanına gittiklerine inanılır. Lohusa kadına ve bebeğe zarar vermek isteyen al kızı/ al karısı lohusanın olduğu odaya kedi kılığında girebilir. Genellikle al basan kadınlar al kızını kedi şeklinde tarif etmektedir. Ayrıca Kars’ta lohusayı ve bebeği kedi baskınından korumak içinde odaya kedi alınmaz (Kara, 2023, s. 78). Bölgede var olan cazı inanışında cazıların kedi kılığına girebildikleri bu kılıқта insanlara zarar verdikleri inanışı bulunmaktadır. Hatta kedi kılığında bedenlerine aldıkları herhangi bir yaranın ya da darbenin normale döndüklerinde bedenlerinde aynen durduğu söylenmektedir. Al kızı ve cazılar gibi cinlerinde kedi kılığına girdiğine inanılır ve gece kedilere ses vermemek gerektiğine cin olabileceği inanılır (Havuz, 2018, s. 182).

Hayvan sembolizmi, insanlık tarihi boyunca kültürel, mitolojik ve sözlü ürünlerde anlam yüklü bir yer edinmiştir. Türk mitolojisi ve halk inanışlarında hayvanlar, doğrudan ya da dolaylı olarak insanların yaşam ve ölümle olan ilişkisini, doğaüstü güçlere dair algılarını ve toplumsal yapıyı yansıtan birer figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kediler, Türk sözlü kültüründe farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve çeşitli sembolik anlamlar yüklenmiştir. Kediler, Türk halk inanışlarında genellikle olumsuz bir bağlamda değerlendirilmiş ve ölümle ilişkilendirilmiştir. Özellikle ölümlerin kediler tarafından yenilmesi durumunda hortlama korkusunun ortaya çıktığı inanışı, kedilere dair mistik ve tehditkâr bir algının varlığını göstermektedir. Kedilere yönelik bu algılar, halk arasında yaygın olarak paylaşılan manilerde de dile getirilmiştir:

“Yük üstünde kediler
Miyav miyav dediler
Andıra kalmış kediler
Kaynanamı yediler” (Korkmaz, 2015, s. 259)

Bu mani, kedilerin sembolizmi açısından oldukça ilginç bir örnek. Türk mitolojisinde kediler genellikle gizemli ve ruhani varlıklar olarak görülür. Mani, kedilerin “yük üstünde” bulunmasıyla onların bir tür koruyucu veya gözlemci rolü üstlendiğini ima edebilir. “Miyav miyav dediler” kısmı, kedilerin iletişim kurma biçimini ve belki de bir uyarı veya haberci rolünü temsil edebilir.

Türk mitolojisinde kediler bazen ölümlerle ilişkilendirilir ve bu mani, kedilerin ölümleri yeme inancıyla bağlantılı olabilir. Son olarak, “Kaynanamı yediler” kısmı, kedilerin ölümle yaşam arasındaki geçişi temsil eden bir metafor olabilir. Bu, kedilerin ölümle ilgili sembollerle ilişkilendirilmesine dair eski inanışlara bir gönderme olabilir.

12. Leylek

Kış aylarında sıcak bölgelere göç eden leylek, sözlü ve yazılı kültürel ürünlerde göçebe bir karakter olarak öne çıkmaktadır. Leyleklerin gelişi, yaz mevsiminin habercisi olarak kabul edilir. Havada süzülmesi, yuvalarına dönüşleri ve farklı ortamlarda görülmeleri çeşitli anlamlar yüklenerek yorumlanmıştır. Beyaz tüylü bir kuş olan leyleğin bacakları ve gagası kırmızı, kanatlarının uç kısımları ise siyah renktedir. Buna karşılık, karaleylek, renk sembolizmi çerçevesinde ele alındığında, olumsuz çağrışımlara sahip bir figür olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2011, s. 235).

“Ekin ekim evlek evlek
Dadandı kara leylek
Gederdim yar yanına
Koymadı kannı felek” (Korkmaz, 2015, s. 231)

Bu mani, kara leylek figürü üzerinden olumsuz sembolizm taşıyan kültürel ve psikolojik anlamlar içermektedir. Kara leyleğin “dadandığı” vurgusu, uğursuzluk veya talihsizlikle ilişkilendirilebilir. Anadolu kültüründe kara renk genellikle keder ve sıkıntıyla bağdaştırıldığı için bu sembol, bireysel ve toplumsal anlam dünyasında güçlü bir yere sahiptir.

Manide ayrıca bireysel özlem ve kaderin engelleyici rolü ön plana çıkmaktadır. “Gederdim yar yanına, koymadı kannı felek” dizeleri, kişinin arzuladığı birlikteliğe ulaşamamasını ve bunun kader tarafından engellendiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda kara leylek, yalnızca doğayla değil, insan hayatındaki zorluklar ve kaçınılmaz kaderle de ilişkilendirilen bir figürdür.

Halk edebiyatında sıkça rastlanan hayvan sembolleri, toplumun doğayla kurduğu anlam ilişkilerini yansıtarak kültürel ve psikolojik yorumlara kapı aralamaktadır.

Sonuç

Hayvan sembolizmi, insan ve doğa arasındaki derin bağın kültürel ve estetik bir yansımasıdır. Ardahan manilerinde at, kurt, koyun, koç, keçi, balık, yılan, leylek, keklik, bülbül, kartal ve kedi olmak üzere toplamda 12 farklı hayvan motifinin yer aldığı görülmektedir. Her biri, kendi içinde hem fiziksel hem de sembolik anlamlar taşımakta, Türk halk edebiyatı ve mitolojisinin zengin kültürel dokusuna katkıda bulunmaktadır.

Ardahan’ın coğrafi yapısı, hayvancılık temelli yaşam tarzı ve halkın hayvanlara duyduğu sevgi, manilerde hayvan motiflerinin sıklıkla kullanılmasını sağlamıştır. Hayvanlar, insanların duygusal, sosyal ve kültürel deneyimlerini ifade etmede güçlü bir araç olarak işlev görmüş, bireysel duygulardan toplumsal kimliklere kadar geniş bir yelpazede anlam taşımıştır.

At, kahramanlık ve sadakat sembolü olarak karşımıza çıkarken, renkleriyle birlikte kahramanın özelliklerini tamamlayan bir figürdür. Kurt, cesaret ve koruyuculuk simgesi olarak manilerde yer bulmuş, Türk mitolojisinde özgürlüğün ve yol göstericiliğin temsili olmuştur. Koyun, bereket, refah ve doğurganlık gibi kavramlarla ilişkilendirilirken; Koç, sağlıklı ve güçlü erkek figürünün yanı sıra kurbanlık olarak sembolik bir rol üstlenmiştir. Keçi, özgürlük, kutsallık ve dayanıklılığı temsil ederken, halk inanışlarında haberci rolüyle de dikkat çekmiştir. Balık, yaşam döngüsü, bereket ve duygusal yoğunluk sembolü olarak manilere işlenmiştir. Yılan hem dönüşümü hem de düşmanlığı ifade ederken, mistik ve çok katmanlı anlamlarla yer almıştır. Leylek, göç, kader ve değişim kavramlarını işlerken kara leylek, talihsizlik ve olumsuzlukları temsil etmiştir. Keklik, sevgi ve zarafet temalarıyla ilişkilendirilmiş, özlemin ve fedakarlığın metaforu olmuştur. Bülbül, sevgi ve sadakati ifade ederken, ayrılık ve hasretin sesi olarak manilerde yer almıştır. Kartal, kahramanlık ve ilahi bağlantının bir simgesi olarak, Türk mitolojisinin merkezi figürlerinden biri olmuştur. Son olarak, Kedi, mistik korkular ve doğaüstü inanışlarla ilişkilendirilmiş, halk arasında tehditkâr bir figür olarak yer edinmiştir.

Sonuç olarak, Ardahan manilerinde yer alan hayvan sembolleri, Türk halkının tarihsel hafızasından bireysel duygularına kadar geniş bir anlam dünyasını temsil etmektedir. Bu motifler, sadece kültürel mirası değil, aynı zamanda insanın doğayı anlama ve ona anlam katma çabasını yansıtmaktadır. Hayvan motifleri, halk edebiyatının estetik ve felsefi boyutunu zenginleştirerek, kültürel sürekliliğin güçlü bir taşıyıcısı olmuştur.

Bu çalışma, kültürel hafızayı koruma ve gelecek nesillere aktarma açısından büyük bir öneme sahiptir. Hayvan sembolleri, toplumların kolektif belleğinde doğayla kurulan ilişkinin ve insanlık tarihindeki derin bağların birer ifadesidir. Bu bağlamda, Ardahan manilerinde yer alan hayvan motiflerinin incelenmesi, yalnızca yöresel kültürün estetik ve sembolik değerlerini açığa çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda Türk halk kültürünün zengin mirasının korunması ve anlaşılması yolunda önemli bir adım teşkil eder. Bu çalışma, hayvanların sembolik anlamlarını derinlemesine analiz ederek kültürel mirasın yeniden yorumlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Türk halk edebiyatı ve mitolojisi bağlamında değerlendirildiğinde, bu araştırma, hayvan motiflerinin tarihsel ve kültürel önemine dair yeni perspektifler sunmaktadır.

Çalışma, at, kurt, koyun gibi yaygın sembollerin yanı sıra kedi, keklik, yılan ve leylek gibi daha az incelenmiş hayvanları da ele alarak, Türk edebiyatına ve mitolojisine dair kapsamlı bir bakış açısı geliştirmektedir. Bu tür sembolik analizler hem edebiyat hem de mitoloji araştırmalarına farklı boyutlar kazandırmaktadır. Hayvan sembollerine dair yapılan bu derinlemesine analiz, sembolizm çalışmalarına ve folklor araştırmalarına önemli bir katkı sunmaktadır. Türk sözlü kültür ürünlerinde hayvan motiflerinin çok katmanlı anlamlarla işleniş biçimini ele almak, sembolizm ve mitoloji üzerine çalışan araştırmacılar için kıymetli bir referans oluşturmaktadır. Söz konusu hayvan figürleri, yalnızca bireysel duyguları değil, aynı zamanda toplumsal değerleri ve inançları yansıtarak disiplinlerarası bir inceleme alanı yaratmaktadır.

Çalışma, yerel halk kültürüne dikkat çekerek, Ardahan gibi genellikle akademik literatürde sınırlı yer bulan bir bölgenin sözlü kültür zenginliklerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu durum, bölgesel folklor araştırmalarını destekleyerek, diğer yörelerdeki benzer çalışmalara ilham kaynağı olabilir. Özellikle hayvan motiflerinin yerel inanışlar ve günlük yaşamla ilişkisi bağlamında yapılan tespitler, kültürel çeşitlilik açısından oldukça değerli bilgiler sunmaktadır.

Bu tür bir araştırma, disiplinlerarası yaklaşımları teşvik ederek, edebiyat, antropoloji, kültürel çalışmalar ve tarih gibi alanlarda yeni işbirliklerine kapı aralamaktadır. Hayvan sembollerine dair geliştirilen metodolojik çerçeve, yalnızca Türk kültürü için değil, diğer toplumların hayvan sembolizmi üzerine yapılacak karşılaştırmalı çalışmaları için de temel oluşturabilir.

Aynı zamanda, bu çalışma, sözlü kültür ürünlerinin dijitalleştirilmesi ve korunmasına yönelik çabalara destek sunabilir. Belirli bir coğrafyaya özgü hayvan motiflerinin belgelenmesi ve analiz edilmesi, kültürel mirasın küresel platformlarda paylaşılmasını kolaylaştırarak dijital kültürel arşivlere katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, Ardahan manilerinde hayvan sembolizminin incelenmesi, akademik dünyada gerek teorik gerekse metodolojik açıdan önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu çalışma, Türk halk edebiyatına yeni perspektifler kazandırarak, kolektif hafızanın ve kültürel mirasın akademik düzeyde yeniden yorumlanmasına öncülük etmektedir.

Kaynakça

- Alsanç, F. (2017). *Anadolu masallarında yapı, izlek ve masal kahramanlarının tip tahlili*. [Yüksek Lisans Tezi]. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Altınkaynak, E. (2013). Yeraltı diyarının kartalı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (66), 135-163.
- Armutak, A. (2013). Doğu ve Batı mitolojilerinde hayvan motifi II: Sürüngenler, balıklar, kanatlılar ve mitolojik hayvanlar. *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 30(2), 143-157.
- Baysal Yurdakul, N. (2023). Türk halk hekimliğinde hayvan sembolizmi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 23(1), 187-200.
- Ceryan, B. (2024). Bartın manileri üzerine bir inceleme. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 122-138.
- Çapan, E. (2022). *Ardahan ili Göle ilçesi geçiş dönemleri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ardahan: Ardahan Üniversitesi.
- Çetiner, M., & İliden, S. (2024). Türk mitolojisinde balık. *Arteoloji Dergisi*, 3(2), 1-23.
- Çolak, F. (2002). Bir Anadolu-Türk efsanesinin Oğuz Kağan ve Göç Destanlarıyla ilişkisi. *Türklük Bilim Araştırmaları*, 11, 189-199.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ergin, M. (1994). *Dede Korkut Kitabı 1: Giriş-metin-faksimile*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gümüş, Ş. (2021). Kırgız Türklerinin sözlü edebiyat ürünlerinde hayvan simgeçiliği. *Türk: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (26), 108-127.
- Gümüş, Ş. (2023). Sivas manileri üzerine bir inceleme. In *Sivas folkloru üzerine yazılar* (pp. 15-59). İstanbul: Kriter Yayınları.
- Havuz, H. (2018). *Artvin ilçe merkez ve köylerinde derlenen memoratların söz varlığı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi.
- Kabel, A. A. M. H. (2025). Türk ve Mısır mitolojilerinde hayvanlar. *Folklor Akademi Dergisi*, 8(1), 247-257.
- Kara, Ö. (2023). *Kars yöresi halk inanışları*. [Yüksek Lisans Tezi]. Iğdır: Iğdır Üniversitesi.

- Kayalı, Y. (2016). Hint ve Türk mitolojisinde balık motifi. *Akademik Bakış Dergisi*, (58), 252–265.
- Korkmaz, R. (2015). *Çıldır folklor ve etnografyası*, Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.
- Mirzaoglu Sıvacı, F. G. (2005). Türkülerde mitolojik unsurlar. *Türk Bilgi*, 10, 34–53.
- Önkol, A. (2023). Posta pullarında Türk mitolojisinin izleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (60), 196–215.
- Saltaş Korkmaz, E. (2025). Hayvanlarla ilgili inanışlar: Kuzeydoğu Anadolu bölgesi (Kars–Ardahan–Artvin). *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 20, 114–127.
- Seyidoğlu, B. (1998). Kültürel bir sembol: Yılan. In M. Özarslan & Ö. Çobanoğlu (Eds.), *Dursun Yıldırım Armağanı* (ss. 86–92). Ankara: TDV Yayınları.
- Şahin, S. (2021). Gök Tanrı İnancı ve Şamanizm’de kullanılan kartal figürünün kimliği üzerine bazı düşünceler. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 99–113.
- Şişçi, F. (2018). Türk mitolojisinde güvercin motifi ve çağdaş Türk resminde temsil. *İdil: Sanat ve Dil Dergisi*, 7(41), 47–53.
- Taş, S. & Kaval, Y. (2020). Tunceli’de kültürel bir sembol: Dağ keçisi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(20), 680–688.
- Yalgın, A. R. (1930). Anadolu’da bozkurt. *Halk Bilgisi Haberleri*, 1(12), 200.
- Yaşar, A. U. (2018). *Maniler üzerine tematik bir inceleme*. [Yüksek Lisans Tezi]. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Yılmaz, A. M. (2011). Sembolik ve gerçek anlamlarıyla türkü metinlerine yansıyan hayvanlar. *Folklor/Edebiyat*, 17(66), 229–250.